Alexandru DÂRUL

NOTE PRIVIND CATEGORIILE GRAMATICALE CLASIFICATOARE

În linii generale, prin categorii gramaticale se înțelege o serie de fapte de limbă cu ajutorul cărora se exprimă o parte din acele opoziții gramaticale ce contribuie la transformarea unităților denotative în unități comunicative. Conform tradiției gramaticale europene, la categorii gramaticale sunt trecute acele fascicule de semnificații gramaticale opozabile care se realizează, în planul expresiei, prin formele paradigmatice ale cuvântului. Astfel că astăzi statut de categorie gramaticală li se atribuie opozițiilor de gen, număr, caz, timp, mod, persoană, grade de comparație, diateză, la care, în unele clasificări, se mai adaugă opozițiile de aspect şi „determinat-indeterminant".

Dat fiind că în gramaticile europene la determinarea categoriilor gramaticale s-a pornit de la aspectul formal al manifestării opozițiilor gramaticale care-şi află expresie în contrastul dintre formele paradigmatice ale cuvintelor autosemantice, s-a ajuns ca acestea să fie examinate tradițional în cadrul „Morfologiei". Şi cu toate că azi unele opoziții gramaticale din cadrul categoriilor mai sus înşirate nu mai sunt reprezentate, în planul expresiei, prin formele paradigmatice ale cuvântului, ci se redau prin diferite perifraze, ele continuă, prin tradiție, să fie considerate categorii morfologice. În parte, deşi în româna contemporană opozițiile în cadrul gradelor de comparație nu se efectuează prin mijlocirea formelor opozabile ale adjectivului, ca în latină (de exemplu: *longus – longior – longissimus, brevis – brevior – brevissimus, facilis – facilior – facillimus, ruber – rubrior – rubrius*), ci prin structuri sintagmatice (cf.: *lung – mai lung – foarte lung / cel mai lung, scurt – mai scurt – cel mai scurt, uşor – mai uşor, foarte uşor, roşu – mai roşu – foarte roşu*), sau că în limba română forma pasivă a verbelor tranzitive nu se mai exprimă prin forma paradigmatică conjugațională ca în latină (de exemplu: *amo – amor, laudo – laudor, video – videor*), ci este redată printr-o construcție sintagmatică perifrastică (cf.: *iubesc – sunt iubit, laud – sunt lăudat, văd – sunt văzut*). Opozițiile comparativ-graduale şi cele diateziale sunt trecute la categorii gramaticale şi în limba română, fiind examinate în cadrul „Morfologiei".

Totodată, o serie de alte opoziții gramaticale care se manifestă doar în planul conținutului (e vorba de opoziții de tip „tranzitiv / intranzitiv", „animat / inanimat", „personal / impersonal") nu sunt recunoscute drept categorii gramaticale, deşi ele sunt comensurabile, sub aspectul comportării în text, cu categoriile gramaticale clasificatoare acceptate ca atare de tradiția gramaticală (a se vedea *infra*).

BDD-A20854 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:53 UTC)

La o examinare chiar la suprafață a categoriilor gramaticale se constată caracterul lor eterogen, din punctul de vedere funcțional. În parte, prin intermediul unor categorii gramaticale, cum e, de exemplu, categoria cazului, se diferențiază între ele diferitele funcții actanțiale ale substantivului sau ale substitutului acestuia (cf.: *Stăpânul a cumpărat* ***un cal****. Stăpânul i-a dat orz* ***calului****. Orzul este hrana preferată* ***a calului****.* ***Calul*** *bine hrănit trage uşor plugul*). Prin alte categorii gramaticale, ca cea a genului, de exemplu, nu se marchează funcția cuvântului (schimbarea formei de gen nu duce la schimbarea funcției cuvântului; cf.: *Elevul este harnic. Eleva este harnică*), dar ea poate determina caracterul de valență combinatorică a cuvântului, comportarea acestuia în text (de exemplu, se spune: *Directorul se însoară; Leoaica alăptează puii; Rața se ouă; Inspectoarea a născut*, dar nu se spune: *Directoarea se însoară; Leul alăptează puii; Rățoiul se ouă; Inspectorul a născut*). O altă parte de categorii gramaticale, fiind aplicate verbului, nu schimbă nici ele funcția acestuia, dar determină, într-un fel, orientarea comunicativă a enunțului. De exemplu, prin opozițiile din cadrul categoriei gramaticale a modului se exprimă evaluarea posibilității realizării acțiunii exprimate de verbul predicativ – nucleu al enunțului (cf.: *Paznicul doarme; Paznicul ar fi dormind; paznicule, nu dormi! Să fi dormit paznicul?* etc.).

Din perspectivă funcțională categoriile gramaticale pot fi grupate în trei clase: 1) categorii gramaticale raportuale sau funcționale; 2) categorii gramaticale interpretaționale sau comunicative şi 3) categorii gramaticale clasificatoare sau referențiale (a se vedea: Dârul...).

Prin *categorii gramaticale raportuale* (numite de asemenea *funcționale*, *sintactice*, *relaționale*) se înțeleg acele fascicule de sensuri gramaticale opozabile prin mijlocirea cărora se combină cuvintele autosemantice în unități sintactice. Acestea, totodată, se prezintă drept mărci ale funcțiilor actanțiale şi circumstanțiale ale cuvintelor subordonate. Din numărul lor fac parte, în fond, categoria gramaticală a cazului, categoria gramaticală categorematică (e vorba de opozițiile dintre semnificațiile categoriale ale cuvintelor autosemantice: substantiv – verb – adjectiv – adverb), categoria gramaticală privind opozițiile dintre formele absolute ale verbului (infinitiv – gerunziu – participiu trecut – supin). Aceste două din urmă sunt trecute cu vederea de tradiția gramaticală, deşi ele ocupă un loc însemnat în exprimarea raporturilor sintactice.

Prin *categorii gramaticale interpretaționale*, numite şi *comunicative*, se exprimă abstracții generalizatoare de sens, prin a căror aplicare verbului predicat, nucleu al propoziției, se obțin enunțuri de diferită orientare comunicativă (asertiune, interogație, prohibiție, îndemn etc.), se apreciază lucrurile din perspectiva opozițiilor „adevărat – neadevărat / fals", se estimează cele enunțate din punctul de vedere al gradației semnificației acesteia în diapazonul „real – ipotetic – nereal", se exprimă atitudinea vorbitorului

BDD-A20854 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:53 UTC)

față de posibilitatea realizării acțiunii privind autenticitatea reflectării lucrurilor din realitate, se corelează desfăşurarea în timp a acțiunii, procesului, stării față de momentul actului comunicativ etc. La acestea sunt trecute astfel de categorii gramaticale ca modul, timpul, persoana, gradele de comparație, categorii recunoscute ca atare de tradiția gramaticală, cât şi unele truse de opoziții cărora tradițional nu li se acordă statut de categorie gramaticală. E vorba e opozițiile „determinat – indeterminat", „afirmativ – negativ", „interogativ – asertiv" ş.a.

La clasa celor *clasificatoare* sau *referențiale* sunt trecute categoriile gramaticale care sunt reprezentate prin truse de seme gramaticale opozabile, trăsături parametriale, care se află la baza divizării unor totalități însemnate de unități de limbă în cantități limitate de subclase, din punctul de vedere al comportării lor în text. De exemplu, substantivele din limba română se împart în: 1) substantive masculine, 2) substantive feminine şi 3) substantive neutre, din punctul de vedere al parametrului clasificator „gen", din perspectiva caracteristicii clasificatoare „însufleţit – neînsufleţit" substantivele sunt clasificate în: 1) substantive animate şi 2) substantive inanimate; verbele în limba română, sub aspectul „participării / neparticipării agentului la realizarea acțiunii", sunt clasate în: 1) verbe personale şi 2) verbe impersonale etc.

În cele de mai jos vor fi supuse analizei unele aspecte privind categoriile gramaticale ce țin de această din urmă clasă, a treia, numite clasificatoare sau referențiale.

În cadrul categoriilor gramaticale clasificatoare, după cum se poate uşor observa, se deosebesc: 1) categorii gramaticale *explicite*, când opoziția dintre elementele opozitive se manifestă atât în planul conținutului, cât şi în cel al expresiei (e vorba de categoriile gramaticale „gen", „număr", „diateză") şi 2) categorii gramaticale *neexplicite*, când opoziția dintre elementele opozitive se manifestă numai în planul conținutului (la acestea urmează să fie trecute opozițiile „animat / inanimat", „tranzitiv / intranzitiv", „personal / impersonal" ş.a., mai amănunțit a se vedea: Уорф, p. 44-60).

De fapt, atunci când se afirmă că categoriile gramaticale clasificatoare neexplicite nu s-ar manifesta în planul expresiei, trebuie să se facă următoarea rezervă. Vorba e că deosebirea subclaselor în cadrul unor asemenea categorii se manifestă în planul expresiei nu prin forme gramaticale ale aceluiaşi cuvânt, ci prin subclase de cuvinte, fiecare subclasă caracterizându-se printr-u anumit sem comun, deşi sub aspectul formei şi înțelesului subclasa înglobează unități lexicale diferite. Aceasta se vede din comparația următoarelor perechi de propoziții în care acțiuni asemănătoare se exprimă, pe de o parte, prin verbe intranzitive, iar, pe de alta, prin verbe tranzitive (asemănarea se reduce la faptul că rezultatul perechilor de acțiuni este acelaşi):

*Infractorul **a venit**. – Polițistul l-**a adus** pe infractor.*

*Prunele **au picat** din pom. – Stăpânul **a scuturat** prunele.*

*Gardul **a căzut**. – Vecinul **a prăvălit** gardul.*

BDD-A20854 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:53 UTC)

*Copiii **au urcat** în autobuz. – Părinții i-**au așezat** pe copii în autobuz.*

*Elevii **au plecat** la tabără. – Pe elevi i-**au condus** la tabără.*

După cum se poate observa din perechile de propoziții citate, avem aici, pe de o parte, verbe ce exprimă acțiuni semul comun al cărora este „intranzitivitate" (*a veni, a cădea, a pica, a urca, a pleca*), iar pe de alta, verbe ce exprimă acțiuni cu semul comun „tranzitivitate" (*a aduce, a prăvăli, a scutura, a așeza, a conduce*). Şi aceasta spre deosebire de opozițiile diateziale, de exemplu, unde deosebirea dintre cele două semnificații opozabile se manifestă în planul expresiei prin forme diferite ale verbelor (cf.: *a adus – a fost adus*; *a scuturat* (prunele) – (prunele) *au fost scuturate*; *prăvălea* (gardul) – (gardul) *era prăvălit*; *au așezat copiii* (în autobuz) – *copiii au fost așezați* (în autobuz)).

La analiza categoriilor gramaticale clasificatoare se va ține cont de faptul că acestea, după convingerea lui Jean Cantinean, sunt opoziții proporționale şi se deosebesc de cele lexicale, numite de D-sa opoziții izolate. Vorba e că gramatica, în opinia autorului citat, întruneşte în sine tot ceea ce în limbă se prezintă ca ceva „organizat", şi această organizare se sprijină pe rânduri opozabile de tipul seriei de opoziții proporționale (Кантино, p. 78-79). De exemplu, opoziția „singular / plural" este caracteristică nu numai pentru cuplul *copac – copaci*, ci şi pentru o serie de multiple perechi asemănătoare: *colac – colaci, carte – cărți, druc – druci, urs – urşi* etc. Sau, de exemplu, opoziția de „masculin – feminin" e caracteristică nu numai pentru perechea de substantive *bunic – bunică*, ci şi pentru o serie întreagă de alte perechi: *elev – elevă, profesor – profesoară, evreu – evreică, vulpoi – vulpe, mire – mireasă* etc.

Or, fiecare opoziție semantică dintre două unități lexicale în cadrul vocabularului este irepetabilă, unică în felul ei. De exemplu, deosebirea dintre *carte* şi *munte* va fi alta decât cea dintre *carte* şi *peşte*, sau cea dintre *munte* şi *peşte*, sau dintre *peşte* şi *câine*, dintre *câine* şi *linte* etc.

După părerea lui Jean Cantinean, prin aplicarea noțiunii de opoziții proporționale se obține o procedură cu ajutorul căreia se poate stabili o delimitare strictă dintre sfera vocabularului şi sfera gramaticii (*ibidem*).

Referindu-se la categoriile gramaticale neexplicite, pe care le numeşte latente (ascunse), în legătură cu faptul că în lingvistică s-a profilat tendința de a se limita la studierea morfemelor prin care se exprimă semnificațiile gramaticale, Benjamin Lee Whorf ține să sublinieze că aceasta face să scape atenției cercetătorului diverse clasificări ale cuvintelor care se manifestă în planul expresiei nu prin indici morfematici, ci prin anumite tipuri de modele, de exemplu, prin ocolirea sistematică a unor morfeme, prin selectarea specifică a unităților lexicale la îmbinare, prin respectarea unei anumite ordini a cuvintelor în propoziție, în genere – prin legătura cu anumite configurații lingvistice (Уорф, p. 45).

Caracteristic pentru categoriile gramaticale clasificatoare este

BDD-A20854 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:53 UTC)

faptul că prin mijlocirea acestora se opun între ele grupe de cuvinte şi nu forme gramaticale ale aceluiaşi cuvânt (adică nu forme paradigmatice conjugaționale ale aceluiaşi verb în parte, la exprimarea opozițiilor interpretaționale, sau forme paradigmatice cazuale ale substantivului la exprimarea opozițiilor raportuale). Chiar atunci când opozițiile de gen, de exemplu, privesc substantivele animate, formate de la aceleaşi radicale (de exemplu, *leu – leoaică, lup – lupoaică, mire – mireasă, săteanc – săteancă, neamț – nemțoaică, evreu – evreică, cântăreț – cântăreață* etc.), avem de-a face cu substantive diferite şi nu cu forme ale aceluiaşi cuvânt, iar opoziția se face, pe de o parte, între subclasa ce întruneşte substantivele: *leu, lup, mire, săteanc, neamț, evreu, cântăreț*, şi, pe de alta, subclasa ce întruneşte substantivele: *leoaică, lupoaică, mireasă, săteancă, nemțoaică, evreică, cântăreață*. Morfemele cu ajutorul cărora se exprimă opozițiile din cadrul categoriilor gramaticale clasificatoare adesea coincid cu formanții derivativi ai cuvintelor derivate.

Prin categoriile gramaticale clasificatoare, nu-i vorbă, se pot diferenția între ele forme ale aceluiaşi cuvânt. Aceasta priveşte, în parte, formele de gen şi de număr ale adjectivelor şi participiilor (uneori şi ale gerunziilor în funcție atributivă). Urmează însă să se țină seama de faptul că avem aici de-a face cu rezultatul acordului acestora cu substantivul determinat. Or, schimbarea formei de gen şi de număr a determinanților în cauză nu implică schimbarea sensului sau a funcției acestora. De altfel, despre caracterul redundant al formei de gen a determinanților vorbeşte şi faptul că existența în limbă a unei serii de adjective monoforme (tip: *aşa, asemenea, eficace, bleu, bleumarin, maro, gri, kaki* ş.a.) nu trezeşte nici o dificultate la îmbinarea acestora cu substantive de diferite genuri şi numere (cf.: *palton maro – paltoane maro; pălărie kaki – pantaloni kaki; aşa casă – aşa case* etc.).

În unele limbi, ca de exemplu în engleză, adjectivul nu se acordă cu substantivul în gen şi, în general, în gramatica limbii engleze nu se vorbeşte de categoria genului la nume, cu excepția pronumelui în cadrul căruia se deosebesc „clase biologice” (a se vedea Кантино, p. 48).

De altfel, afirmațiile că în unele limbi lipsesc anumite categorii gramaticale clasificatoare, prezente în alte limbi, sunt determinate, în fond, de faptul că aici lipsesc formanți speciali pentru deosebirea subclaselor respective. În parte, faptul că în gramaticile unor limbi este determinată de lipsa aici a formanților speciali care fiind aplicați substantivelor ar deosebi ființele de sex masculin de cele de sex feminin şi de lipsa acordului determinantelor cu forma de gen a substantivelor determinate. Faptul că în gramaticile limbilor engleză şi kazahă, după cum relatează Nikitevič, nu se vorbeşte de categoria genului, deloc nu înseamnă că în aceste limbi nu se face deosebire dintre obiectele de sex masculin de cele de sex feminin, opoziție ce se află la baza categoriei gramaticale de gen, prezentă în gramaticile altor limbi. Numai că aici opoziția în cauză se obține prin

BDD-A20854 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:53 UTC)

unități lexicale diferite (de ex.: engl. *man – woman*, *brother – sister*; kaz.: *еркек адам – дйел, afa – ana*), de altfel, tot aşa ca şi în română (cf.: *bărbat – femeie, frate – soră*) (a se vedea: Никитевич, p. 18-19). Dar în gramaticile româneşti se vorbeşte totuşi despre gen, întrucât aici întâlnim situații când opoziția de gen se obține prin formanți speciali, aplicați aceloraşi substantive, de fapt, aceloraşi teme ale substantivelor (*scriitor – scriitoare, muncitor – muncitoare, director – directoare, turc – turcoaică, rus – rusoaică, român – româncă* etc.). Or, în limba engleză în asemenea situații se folosesc, de obicei, câte un singur substantiv (cf.: *writer, worker, director, Turk, Russian, Roumanian*). Afară de aceasta în limba română adjectivele şi participiile determinante capătă forma de gen a substantivului determinat (*pământ arat – vie arată, peşte afumat – carne afumată, elev harnic – elevă harnică* etc.), fapt ce nu caracterizează limba engleză.

Categoria clasificatoare a numărului este legată de semantică: un singur obiect este contrapus mai multor obiecte, aceasta aflându-şi manifestare în utilizarea indicilor de pluralitate (*băiat, băieț-i, casă – cas-e, cântec – cântec-e, cântăreț – cântăre-ți, dulap – dulap-uri* etc.).

Prin aceasta se explică faptul că substantivele prin care sunt denumite materii, substanțe, noțiuni abstracte (*năsip, năut, făină, cinste, virtute* etc.) nu au formă de plural şi deci nu se caracterizează prin categoria gramaticală a numărului. Astfel categoria gramaticală a numărului se aplică selectiv substantivelor, acestea din perspectiva dată grupându-se în mai multe subclase.

„Numărul” şi „genul” sunt descrise destul de amănunțit în gramaticile normative şi descriptive. De aceea ne-am limitat aici doar la caracterul clasificator al acestor categorii gramaticale.

La cele clasificatoare urmează să fie trecută categoria gramaticală a diatezei. Spre aceasta înclină faptul că de acum în gramaticile limbilor clasice verbele erau grupate în clase din punctul de vedere al opoziției diateziale. Conform gramaticilor antice, în greaca veche se deosebesc patru, iar în latina clasică – cinci clase diateziale ale verbului. În parte, în greaca veche se deosebeau: 1) verbe de diateză activă, 2) verbe de diateză pasivă, 3) verbe de diateză medie şi 4) verbe de diateză generală. Cu privire la limba latină, aici pe lângă patru diateze menționate (activă, pasivă, medie, generală) se mai adăuga a cincea – diateza deponentă, sau ablativă (a se vedea: Мучник, p. 12-16).

Parametrul care s-a aflat la baza grupării verbelor în clase diateziale a fost structura actanțială a verbului (capacitatea verbului de a „deschide locuri” care urmează să fie completate de extensiuni ale acestora) prin actanții respectivi exprimându-se diverse funcții raportuale.

Mai târziu, atenția se va concentra asupra opoziției „activ / pasiv”, aceasta fiind considerată principală în opoziția diatezială de gramatici antice. Se ştie că în latină existau perechi de verbe omoradicale (uniradicale), respectiv, active

BDD-A20854 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:53 UTC)

şi pasive, care se deosebeau între ele şi prin modul de a se conjuga. În parte, e vorba de astfel de perechi de verbe ca: lat. *amo* „eu iubesc” – *amor* „eu sunt iubit (de cineva)”; *doceo* „eu învăţ (ceva, pe cineva)” – *doceor* „eu sunt învăţat (de cineva)”; *audeo* „eu aud (ceva)” – *audeor* „eu sunt auzit (de cineva)”; *laudo* „eu laud (pe cineva, ceva)” – *laudor* „eu sunt lăudat (de cineva)” etc.

Cu toate că astăzi în multe limbi, inclusiv în română, forma pasivă a verbului este reprezentată nu printr-o paradigmă morfologică, ci printr-una constând din construcţii sintactice, opoziţiile diateziale sunt tratate drept categorie gramaticală (cf.: *Mama* ***laudă*** *băiatul – Băiatul* ***este lăudat*** *de mama*).

De altfel, în unele limbi, ca în limba rusă, de exemplu, formă specială, deosebită de cea activă a verbului, a căpătat nu diateza pasivă, ci opoziţia activ – reflexiv, astfel că opoziţia dată este prezentată prin verbe diferite, acestea figurând în dicţionare ca articole lexicografice aparte (cf.: *хвалить – хвалиться; одеть – одеться; мыть – мыться; учить – учиться; причесать – причесаться* etc.).

Caracterul clasificator al categoriei gramaticale „diateză” se manifestă în modalitatea de a alege tipul de construcţie din două posibile: conform uneia în calitate remă figurează obiectul acţiunii (construcţie activă: *Meşterul repară* ***uşa***), iar conform celei de a doua – realizatorul acţiunii (construcţie pasivă: *Uşa este reparată* ***de meşter***).

De categoriile gramaticale clasificatoare ţine „aspectualitatea”, cu aplicare la verbe. De fapt, opoziţia aspectuală este recunoscută drept categorie gramaticală doar în acele limbi, în care opoziţia dintre „o acţiune terminată încheiată sau o acţiune care se va încheia în mod sigur în viitor” şi „aceeaşi acţiune în proces de desfăşurare” sunt prezentate prin forme ale aceluiaşi verb sau prin verbe uniradicale (adică formate de la acelaşi radical). Că opoziţia „aspectualitate” ţine de categoriile gramaticale clasificatoare, se confirmă şi prin faptul că perechile de verbe prin care se exprimă această opoziţie figurează în dicţionare ca articole lexicografice aparte: pe de o parte, verbe imperfective (de ex., rus. *делать, шагать, писать, готовить* etc.), iar pe de alta, verbe perfective (respectiv, *сделать, шагнуть, написать, приготовить* etc.). Opoziţia aceasta priveşte acţiunile ce se petrec în trecut sau în viitor. La prezent se folosesc numai verbele imperfective (verbe cu aspect imperfectiv), prin care se exprimă acţiuni în desfăşurare. De exemplu, dacă verbele imperfective *делаю, пишу, готовлю* se traduc în româneşte, respectiv, prin prezent: fac, scriu, pregătesc, apoi verbele perfective cu aceleaşi terminaţii (*сделаю, напишу, приготовлю*) se traduc prin forme de viitor: *voi face, voi scrie, voi pregăti*.

Despre opoziţii aspectuale şi, respectiv, despre categoria gramaticală a aspectualităţii se vorbeşte şi în gramaticile unor limbi, în care nu există perechi de verbe „imperfective – perfective” uniradicale (formate de la acelaşi radical). În parte, se afirmă că în limba română unele opoziţii aspectuale se obţin prin

BDD-A20854 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:53 UTC)

contrastul dintre diverse grupe de verbe ca, de exemplu, *verbe progresive* prin care se exprimă procese în desfăşurarea lor graduală / *verbe liniare* prin care se exprimă acțiuni ce se desfăşoară constant; opoziția dintre *verbe semelfactive* prin care se exprimă acțiuni ce se petrec o singură dată / *verbe iterative* prin care se exprimă acțiuni repetate; opoziții dintre *verbele durative* prin care se exprimă acțiuni de lungă durată / *verbe momentane* sau *punctuale* prin care se exprimă acțiuni de scurtă durată (a se vedea **DŞL**, p. 76).

Or, o asemenea tratare trece de cadrele interpretării „clasice" a aspectului care, conform tradiției gramaticale, vizează doar opoziția dintre caracterul imperfectiv / perfectiv al aceleiaşi acțiuni.

De altfel, dacă încercăm să stabilim cum sunt redate în traducerile româneşti opozițiile aspectuale din limba rusă, constatăm că aceasta se obține prin utilizarea diferitelor forme temporale verbale. De exemplu, pentru redarea unei acțiuni perfective trecute din limba rusă, urmează ca verbul corespondent în limba română să fie folosit la una din formele perfectului (cf.: rus. *он написал* – rom. *el a scris / scrise / scrisese*), iar pentru redarea aceleiaşi acțiuni la aspectul imperfectiv trecut din limba rusă trebuie ca acelaşi verb să fie utilizat la imperfect (cf.: rus. *он писал* – rom. *el scria*). În acelaşi scop sunt folosite de asemenea unele adverbe aspectuale (*a începe, a continua, a sfârşi, a termina*), precum şi unele adverbe, numite în gramatică adverbe legate (*el continuă să scrie, el terminase de scris, el îți va scrie numaidecât, el mai scrie, el încă scrie* etc.).

Dacă opozițiile dintre subclasele de cuvinte, opoziții numite categorii gramaticale clasificatoare sunt o urmare a reflectării acelor diferențieri pe care vorbitorul le întrevede în gruparea lucrurilor, faptelor, evenimentelor din realitate, atunci printre acestea urmează să fie incluse nu numai opozițiile ca cele de mai sus, marcate prin anumiți indici în planul expresiei, adică opozițiile explicite, recunoscute drept categorii gramaticale de tradiția lingvistică (gen, număr, aspect, diateză), ci şi o serie de fascicule (truse) de semnificații clasificatoare neexplicite, care sunt comensurabile din perspectiva comportării în text cu cele explicite mai sus examinate. Ca şi subclasele de cuvinte diferențiate prin categoriile gramaticale clasificatoare explicite, subclasele obținute prin opozițiile clasificatoare neexplicite se caracterizează prin capacitatea specifică de selectare şi de restricție privind îmbinarea cu alte cuvinte. În parte, dacă ne referim la opoziția clasificatoare „animat / inanimat", constatăm că substantivele animate, conținând semul „însuflețit" şi, prin urmare, „activ", „dinamic", „perpetuu", se pot îmbina cu multiple verbe prin care se exprimă acțiuni active, în timp ce substantivele inanimate, presupunând obiecte „neînsuflețite", obiecte ale naturii, materii, artefacte etc. şi caracterizându-se prin semul de generalizare (gramatical) „inactivitate", „pasivitate", „rezultat al realizării unei acțiuni" etc., de regulă, nu pot apărea ca subiecte ale mai multor verbe predicate. De exem-

BDD-A20854 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:53 UTC)

plu, spunem: *Moşul doarme*, dar nu şi *Patul doarme*; *Elevul scrie*, dar nu şi *Scaunul scrie*; *Lupul urlă*, dar nu şi *Piatra urlă* etc. (aici se exclude folosirea metaforică a cuvintelor, ca, de ex., *Natura doarme*).

O situație asemănătoare avem şi în cazul opoziției „tranzitiv – intranzitiv" cu referire la vorbe. Şi aici opoziția nu se manifestă în planul conținutului prin seme gramaticale generalizatoare. Verbele intranzitive au semul comun conform căruia acțiunea exprimată de verb nu trece cadrele obiectului-actor, notând, de fapt, o mişcare, o stare, un proces prin care se caracterizează obiectul dat (*copilul aleargă, strigă, sare, doarme, umblă, creşte, cugetă* etc.). Spre deosebire de acestea, verbele tranzitive, care constituie cea de-a doua subclasă în opoziția „intranzitiv – tranzitiv", caracterizându-se prin semul comun „capacitatea de a realiza o acțiune care se manifestă în afara realizatorului ei" şi prin care obiectul supus acțiunii se modifică, dispare, apare, se transformă etc., implică folosirea unor extensiuni prin care este numit obiectul, beneficiarul, instrumentul etc. De exemplu: *Băiatul pregăteşte lecțiile, scrie o scrisoare prietenului, scoate cu lingura sarmale din oală, citeşte o carte, dă hrană vitelor* etc.

Despre importanța semelor clasificatoare în gruparea opozabilă a cuvintelor vorbeşte şi faptul că şi în situațiile categoriilor gramaticale clasificatoare explicite aspectul formal nu totdeauna este decisiv în divizarea cuvintelor în clase. De exemplu, substantivele *carte, vulpe, istorie, curte* sunt considerate ca aparținând subclasei substantivelor feminine, iar *peşte, munte, dinte, câine* – ca ținând de subclasa substantivelor masculine, cu toate că au aceeaşi terminație.

Opozițiile clasificatoare neexplicite sunt destul de numeroase în limba română.

Printre acestea, pe lângă cele menționate, pot fi semnalizate opozițiile neexplicite ca: *propriu / comun, numerabil / nonnumerabil, concret / abstract* ş.a. – la substantive; *calitativ / relațional, calitativ / cantitativ, referențial / pronominal* ş.a. – la adjective; *personal / impersonal, acțional / neacțional, autosemantic / sinsemantic, dinamic / existențial* ş.a. – la verbe.

Faptul că opozițiile gramaticale clasificatoare neexplicite nu figurează printre categoriile gramaticale este o dovadă în plus că la determinarea noțiunii de categorie gramaticală s-a pornit de la planul expresiei. Aceasta a făcut ca opozițiile de tipul „masculin – feminin", „singular – plural" să figureze în gramaticile româneşti printre categoriile gramaticale, iar opozițiile de tipul „animat – inanimat", „tranzitiv – intranzitiv" să fie lipsite de asemenea statut.

Or, dat fiind că opozițiile dintre subclasele de cuvinte sus-menționate sunt comensurabile din punct de vedere funcțional cu opozițiile dintre subclasele de cuvinte, obținute prin categoriile gramaticale clasificatoare explicite (şi unele şi altele deosebesc între ele subclase de cuvinte ce se caracterizează printr-o modalitate specifică de comportare textuală), urmează ca şi lor să li se atribuie statut de categorii gramaticale clasificatoare,

BDD-A20854 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:53 UTC)

cu mențiunea că ele sunt neexplicite.

În încheiere urmează să se sublinieze că la determinarea locului categoriilor gramaticale clasificatoare printre categoriile gramaticale în genere se va relata că prin ele se acoperă doar o parte din acele opoziții gramaticale, prin mijlocirea cărora unitățile lexicale sunt actualizate, concretizate şi organizate în structuri sintactice în scopul transformării lor în unități comunicative. Categoriilor gramaticale clasificatoare le revine sarcina, după cum s-a demonstrat mai sus, de a delimita între ele subclasele de unități lexicale autosemantice din perspectivă combinatorică şi comportativă în componența diverselor unități comunicative. Asemenea funcții pot fi obținute, după cum s-a văzut supra, prin categoriile gramaticale: „gen", „număr", „diateză", „aspect", opozițiile „animat – inanimat", „tranzitiv – intranzitiv", „personal – impersonal" ş.a.

Şi aceasta spre deosebire de alte două tipuri de categorii gramaticale (raportuale şi comunicative) a căror sarcini sunt de altă natură. Cu ajutorul categoriilor gramaticale relaționale sunt marcate funcțiile raportuale ale cuvintelor semnificative în secvențele liniare ce constituie unități comunicative. E vorba de categoria cazului, categoria semnificatelor categoriale ale cuvintelor autosemantice, categoriile opozitive ale formelor absolute ale verbului. Prin categoriile gramaticale interpretaționale (comunicative) se obține o apreciere a celor enunțate din punctul de vedere al gradației semnificației acestora în diapazonul „real – ipotetic – ireal", se corelează desfăşurarea în timp a acțiunii, stării, procesului cu momentul acțiunii etc., obținându-se enunțuri de diversă orientare comunicativă: asertiune, interogație, îndemn, prohibiție etc. Din acest tip de categorii gramaticale fac parte „modul", „timpul", „persoana", „gradele de comparație", opozițiile „determinat – indeterminat", „negație – afirmație" ş.a.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Dârul, A., *Schițe de gramatică funcțional-semantică*, Chişinău, 2002.

2. Уорф, Б. Л., *Грамматические категории* // *Принципы типологического анализа языков различного строя*, Moscova, 1972.

3. Кантино, Ж. П., *Сигнификативные оппозиции* // *Принципы типологического анализа языков различного строя*, Moscova, 1972.

4. Никитевич, В. М., *Грамматические категории в современном русском языке*, Moscova, 1963.

5. Мучник, И. П., *Грамматические категории глагола и имени в современном русском литературном языке*, Moscova, 1971.

6. DŞL – Dicționarul de ştiințe ale limbii, Bucureşti, 2001.

BDD-A20854 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 03:13:53 UTC)